

O dva stiha najpoznatije hrvatske božićne pjesme

Sačuvajmo jednu dragu starinu!

U pokladu svoje duhovne kulture mi imamo i dvije velike zasebne pjesničke cjeline koje bismo mogli nazvati epopejama. One su svojina Hrvata u Domovini i izvan nje. **Obje epopeje**, nazovimo ih tako, pripadaju religioznoj narodnoj poeziji. Jedna je **marijanska**, druga, **božićna**. Povezane misaono i osjećajno, svaka od tih epopeja predstavlja splet narodnih pjesama stoljećima stvaran, dopunjan i utvrđivan u riječi i napjevu, čak i u nekoj harmonizacijskoj pratnji.

Prva, marijanska, potvrđuje se i obnavlja na narodnim vjerskim slavljinama, kakvo je bilo npr. i ono u ljetu g. 1971. Marijanski kongres u Mariji Bistrici, kada je, kako je to izjavio novinarima, upravo pjevanjem te marijanske epopeje iz grla stotinjak tisuća glasova ostao ushićen dopisnik pariškog dnevnika »Le Figaro«, René Laurentin.

Hrvatska božićna epopeja živi od davnine i nitj ovaj vijek brzine i nemira nije uspio temeljito narušiti i oslabiti njene naivne draži što ih je pojedinac ponio u sebi još iz djetinjstva.

Bio naš čovjek vjerski i nehajan, i posve daleko od religioznog utjecanja, danas se još uvijek teško otima milini drevnih božićnih zvukova. To posebno vrijedi za najpoznatiju i najrasprostranjeniju hrvatsku božićnu pjesmu »U se vrime godišća«.

Poznata po svim područjima gdje žive Hrvati na svojoj zemlji i rasuti izvan domovine, kao i oni u vanjskom svijetu — pjesma »U se vrime godišća« i danas je općeno pjevana. Istom među najmlađom generacijom onih koji su potekli iz sredine po tradiciji vjerske, naći će se možda i takav koji njene sedmeračke stihove nije zapjevao niti inače znade za tu pravadnu sredovječnu popijevku koja i riječju i polemom nosi obilježja hrvatske srdačnosti, ljudskosti, pa i čestite pučke priprostosti.

O ČEMU JE OVDJE RIJEČ?

Treba sačuvati barem prva dva stiha te opće hrvatske božićne pjesme.

Drevnost njena je zajamčena. Vodi nas u doba hrvatske srednjovjekovne zajednice. Mihovil Komba u svojoj »Povijesti hrvatske književnosti« veli da je mogla nastati još prije 14. stoljeća. Misao se zalijeće još dalje, u g. 1177, o čemu piše Juraj Šižgorić, i pitamo se nije li i ta pjesma bila već među onim »beskrajnim pohvalama i pjesmama koje su vrlo gromko odjekivale u njihovu slavenskom jeziku« kada su, prema bilješki povjesničara Baroniusa, Zadranj pozdravili papu Aleksandra III koji je spomenute godine »na bijelom konju ujahao u njihov grad«.

Sačuvani njeni zapisi potječu još iz srednjeg vijeka.

Pjesma je zabilježena vrlo rano u glagoljskim i latiničkim rukopisima. Franjo Fancev (»Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir«, XXI) sma-

tra da se najstariji nađeni tekst¹ te pjesme nalazi u glagoljskom Beramskom brevijaru (čuva se u Ljubljani) iz prve pol. 15. st., a ima je i Petrisov zbornik iz g. 1468. te Osorsko-hrvatska pjesmarica (oko g. 1530), zatim brojni drugi rukopisi iz 16. stoljeća na ovamo. Veliku njenu proširenost već u davnoj starini zajamčuje to što se »potvrđuje iz prvih početaka svake naše pokrajinske književnosti«², dakako, i kajkavske.

Pjesma »U sve vrime godišća« je, kako je zapazio već Milan Rešetar, prepjev (1. kitica je gotovo vjerran prijevod) s latinskoga. To je u hrvatske stihove ritmički vjerno prenesena himna »In hoc anni circulo — Vita datur populo — nato nobis parvulo — Per Virginem Mariam«. Pjevanjem kroz duga i duga stoljeća postala nam je ta pjesma najdraža³. Ona nas danas kao i prije o Božiću povezuje sve u jednoj misli, u jednom raspoloženju.

U općem božićnom ugođaju rjeđe pomislimo i na njen izvorni tekst, kao i to da su stihovi

U se vrime godišća
mir se svitu navišća —
porođenje Ditića
od Svete Dive Marije⁴ (ili: od Dvice Marije)

u različitim sredinama doživjeli i još doživljuju krupnija odstupanja od svojeg davnog izvornika u ikavskom tekstu, i u napjevu izvornom, koji također smijemo pretpostaviti.

Takva odstupanja su, razumljivo, znatna i onda kada je pjesma prelazila s čakavskog na kajkavsko područje. U kajkavskoj ekavici s nekim izmjenama u riječima donosi je Pavlinska pjesmarica g. 1644. i već prvo izdanje službene crkvene pjesmarice (»pjevnika«, kantuala) Cithara octochorda g. 1701, bilježeći je ovako:

»U to vreme godišća — mir se svetu nazvešta
— porođenje Kristuša — po Device Marie.«

Istaknuo sam mjesta gdje su učinjene krupnije izmjene prema čakavsko-ikavskom izvorniku, te vidimo da je u kajkavskoj verziji te pjesme znatno poremećena pravilnost već kod prvog i drugog stiha — nema više dvosložne asonance na kraju: godišća — navišća, nego je: godišća — nazvešta. Asonanca je tipičan ukras za romansku, pa i za latinsku, srednjovjekovnu poeziju (vidimo je i ovdje: In hoc anni circulo — vita datur populo — nato nobis parvulo), a svojstvena je i starom hrvatskom pučkom pjesništvu, gdje obično prelazi u pravilan srok⁵.

Odstupilo se od karakteristične asonance i onda kada su u naše vrijeme neki ijekavizirali ikavski tekst ove pjesme, pa završeci u prvom i u drugom stihu glase: godišća — navješta.

U težnji za takvim posuvremenjivanjem (»prevodenjem«) ove pjesme mijenjani su posve neuspjelo i drugi dijelovi u njenoj prvoj kitici, osobito ono »se« u prvom stihu. Tako u molitveniku »Svetište M. Božje na Trsatu« iz g. 1890. nalazimo: »U sve (!) vrijeme godišća — Mir se svietu naviešća — Porođenje detića — Od svete Dieve Marije«. Ono »sve«, nastalo po

svoj prilici prema starom rukopisnom, iskvaenom, »vse«, i danas se često čuje (činj se, i u Senju) kod pjevanja, osobito kod ljudi koji ne znaju pravo značenje riječce »se«, što znači: **ovo, to**.

Ali kod pjevanja se umjesto »se« čuje gdjegod (susrećemo ga već u kajkavskom tekstu spomenute Citharae octochordae) još i prije rečeno »to«. Tako je i štampom bilo prošireno već i u crkvenom Kantualu te u nekim molitvenicima (»Kruh nebeski«) i još u nekim pjesmaricama božićnih pjesama. Kod tih izdanja izvršene su na tekstu pjesme još krupnije izmjene u 3. i 4. stihu, grube povrede drevnošću posvećene hrvatske riječi:

U to vrijeme godišća
Mir se svijetu navješća
Porodjenjem Djetesća

Kom je majka Djevica. Ovakav tekst za Rijeku citira i Anselmo Canjuga u »Sv. Ceciliji« 1915. Međutim, taj oblik je u Rijeku po svoj prilici uveden iz drugog, dalekog, područja, jer cijelo Primorje s otocima i danas znade za stare riječi ikavicom.

Čemu ovo pišemo?

Reći će tko god: »Pa što za to, neka sloboda i bezbrižnost vlada barem za Božić! Takva raznolikost pokazuje snagu u jedinstvenoj misli i raspoloženju!«

Upravo tako. Kod pjevanja se danas naime »ispravljaju« arhaizmi i u ostalim kiticama popijevke »U se vrime...«, pa i u drugim božićnim pjesmama. I tko bi sve to sada vratio na staro, tko bi postigao da se to svagdje pravilno pjeva? Nitko. Treba se pomiriti s time i ne kvariti jedinstveno dobro i mirno raspoloženje Božića koje se ipak othrvava zaglušnoj bujici današnjice što nemilice potiskuje nasljeđe uopće.

BOŽIČNA (Bakarski napjev)

Moderato

Va se vri - me go - di -
- šća, mir se svi - tu na - vi - šća:
Po - ro - đe - nje di - ti - ća, od
sve - te De - ve Ma - ri - je.

Posvemašnja pomirljivost ipak zbunjuje. Osvrnimo se malo drugamo. Austrijanci ljubomorno čuvaju starinske i manje razumljive oblike u jeziku svojih drevnih božićnih pjesama. U Salzburgu se u božićno vrijeme priređuju masovni koncerti u klasičnoj koncertnoj dvorani, s obvezatnim poštivanjem riječi u prastarim božićnim pjesmama, i pri tome sudjeluju prisutni slušači.

Englezi brižljivo čuvaju arhaične osobine Šekspirovih tekstova. Genij našega naroda cijeloga u pjesmi »U se vrime...« nama je vrijedan barem kao Englezima Šekspir jedan.

Ako ne možemo postići da nam se u pjevanje vrate stari vjerni tekstovi u cijeloj božićnoj epopeji, možemo to postići barem za ovu jednu, prvu kiticu.

Svrha bi se postigla, ako bi pred Božić naši vjerski listovi istaknuto donijeli tiskanu ovu kiticu (U se vrime godišća — mir se svitu navješća — porođenje Ditića — od svete Dive Marije).

Taj tekst bi se mogao i drukčije općenito utvrditi. Prihvaćen je već i na gramofonskoj ploči u izdanju Hrvatskog knjiž. društva sv. Cirila i Metoda.

Gdje to treba, arhaizmi će se protumačiti:

BOŽIČNA (Senjski napjev)

Moderato

U se vri - me go - di -
- šća, mir se svi - tu na - vi -
- šća, po - ra - đe - nje di - ti - ća, od
sve - te di - ve Ma - ri - je.

Lako je razumjeti smisao danas iščezle riječce »se« u 1. stihu, u značenju: **ovo, to**. Radi jasnoće, poslužit ću se ovim: taj »se« (s) govorimo svaki da u prilozima vremena, samo je on tu na kraju priloga: jutros (e), večeras(e), danas(e), proljetos(e), ljetos(e), jesenas(e), zimus(e) — u značenju: ovoga jutra, ove večeri, ovoga dana, ove noći itd.

Jedinstvenim pjevanjem tih dragih riječi pridružit ćemo se u duhu svim našim ljudima po ostalim krajevima našim, pa i našem čovjeku izvan ove zemlje. Pjevat će se ova pjesma svagdje malne istim riječima, a gdje gdje možda i u istom napjevu kojim su je pjevali i naši predci pred gotovo 700, a možda i više godina.

Je li previše poželjeti da se provede jedinstvenost i u napjevu?

Možda niti izvorni sredovječni napjev pjesme »U se vrime...« ne bi bilo nemoguće barem približno odrediti. Nasuprot jako proširenom (pjeva se npr. i u Dubrovniku) napjevu (sl. 3) za koji je Dugan (Sv. Cecilija, 1917), a i Širola u svom »Pregledu povijesti hrvatske muzike« kazao da »druga mjera ne pokazuje hrvatski karakter« (počinje kao i Frescobaldijeva pastoral), svojom se jednostavnom ali izrazitom ljepotom ističe sjevernoprinarski napjev kakav se i danas čuje u okolici Bakra i Sušaka, pa, s neznatnim razlikama, i po ostalom Primorju. Taj napjev čuva ritmičku shemu staroga, i hrvatskog i latinskog, teksta

Allegretto

U se vri - me go - di - šća
 mir se svi - tu na - vi - šća,
 po - ro - đe - nje Di - ti - ća,
 od sve - te Di - ve Ma - ri - je.

Ovaj napjev starinske hrvatske božićne popjevke vrlo je proširen (pjeva se i u Dubrovniku), ali glazbeni stručnjaci F. Dugan i B. Sirola smatraju da njegova druga mjera ne pokazuje hrvatski karakter kao oni napjevi u Hrvatskom primorju.

ove pjesme (v. sl. 1 i 2). U svom djetinjstvu sam inačicu njegovu slušao i po mjestima o. Hvara (o. A. Zaninović donosi je u »Sv. Ceciliji«, 1917).

Stručnjaci mogu utvrditi da li naš primorski napjev predstavlja, ili mu barem može biti posve bližu, prvotni hrvatski napjev pjesme »U se vrime...« Ona je nikla (na to upućuju brojni sačuvani prijepisi) i ostala je do danas temeljito ukorijenjena osobito uz hrvatsko obalno područje te je već od početka bila, možda čak s istim napjevom, proširena po cijelom čakavskom govornom području koje je nekoć bilo daleko šire negoli danas?

Prihvati li taj primorski napjev i crkveni Kantual, a trebalo bi ga snimiti na gramofonske ploče, dat će se time prednost hrvatskom napjevu koji su sankcio-

nirala stoljeća⁸, pred onim drugim, kojega izvornost naša nije zajamčena, štoviše, autoriteti Dugan i Sirola poriču kod njega naš narodni karakter (v. sl. 3).

Mogu razumjeti čovjeka koji je u tom sjevernoprimorskom napjevu (sl. 1 i 2) — više nego u onom što je na sl. 3 — osjetio duhovnu životnost i čvrstinu frankopanskoga glagoljskog kraja gdje je vjerojatno nikao i gdje se taj napjev oblikovao i nepatvoren očuvao do danas.

Zgoda je da i drugi čitatelji reknu što misle o ovom prijedlogu.

Bilješke

¹ Znanstveno nije prihvaćena teza Rudolfa Strohala koji je Korčulanski latinički zapis sa stihovima te pjesme u bečkoj Dvorskoj (Narodnoj) knjižnici stavlja u prvu pol. 14. stoljeća. Od Korčulanskog kodeksa iz bečke knjižnice 27 godina je stariji rukopis pjesme »U se vrime« u pjesmarici crkvene poezije iz Oksfordske Bodleian knjižnice koji je prepisao rapski kanonik Matij Picić g. 1471. (o toj pjesmarici v. C. Fisković u Građi 24,32). Izvor i jednoj i drugoj pjesmarici je po svoj prilici iz Korčule.

² J. Barle: »Pavlińska pjesmarica iz 16. v.«, Sv. Cec. 1917; Fan- cev: »Isusovci...«, Jugoslavenska njiva VI (1922).

³ Od nje još prije zabilježene su naše božićne pjesme »Bog se rodi v Vitlioni«, zatim »Narodil nam se kralj se nebeski«. Ova posljednja nastala je do XIII st., dok za onu prvu Stjepan Ivšić misli da bi sačuvani spomen na nju mogao biti stariji i od g. 1320. Međutim po poznatosti i pučkosti ona se ne može mjeriti s pjesmom »U se vrime...«.

⁴ Ova kitica u Bečkom kodeksu (Korčulanski rukopis) zabilježena je: Us e j urime godishia — Mirs e Suito nauischia — Chros roienie dttichia — Od Svete dive Marie, tj.: U se vrime godišća — mir se svitu navišća — Kroz rojenje ditića — Od svete dive Marije. Posljednji, 4. stih ove kitice, često je pjevan i ovako: **Od Dívce Marije**.

⁵ U takvu, pravilnom obliku, s još sačuvanom dvosložnom asonancom zabilježena je i u Bosni, npr. u Fojnici (v. »Sveta Cecilija«, 1916,5), pa prva dva stiha (s nešto posuvremenjenim glasovima) završavaju ondje: **godišta — navišta**.

⁶ Ijekavski oblici prodrli su i u Dobrillin istarski molitvenik »Oče, budi volja tvoja« (najnovije izd. priredio dr. Božo Milanović g. 1969), a ima ih i VI. izdanje debelog molitvenika Riječkih kapucina »Ave Maria« iz g. 1917. (nakl. od 100 tisuća!), tek je u 2. stihu oblikom navišća sačuvana starinska asonanca.

⁷ Govoreći o napjevu za pjesmu »U se vrime« prof. V. Fajdetić u Senjskom zborniku III 1967—166 kaže: »Ove melodije su također popularne ne samo duž Hrvatskog primorja nego i u njegovu zaleđu, Lici, a varijanta bliska ovoj senjskoj pjeva se čak u Hrvatskom zagorju. U zagorskoj verziji nema onog melodijskog pomaka u 1, 5 i 9 taktu, kao što je u bakarskoj.«

⁸ Ostaje da se razvidi zašto je glazbeni naglasak u trosložnoj riječi pri završetku stiha na prvom slogu **godišća, navišća, ditića**: taj naglasak, naime, odstupa od starog govornog naglaska na tim riječima, koji je, kao i danas u čakavskom, bio na srednjem slogu, tj. **godíšća, navíšća, dítíća**. Ovaj slučaj nuka da se postavi pitanje: kakav je jezični naglasak na tim riječima mogao biti u vrijeme kad su ovi stihovi adaptirani njihovu napjevu? Taj moment upućivao bi i kod njihova napjeva na starinu veću od starine čakavskog naglaska na tim riječima, kakav mi danas poznajemo. Svakako, naglasak napjeva naslanja se na daktilski udarac u latinskom izvorniku: **circulo, populo, parvulo**.